

УДК 94(477) "1932-1933":314:156.5

Бажан ОТ. (м. Київ)

ЖИВА ІСТОРІЯ ПРО УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОКОСТ 1932-1933 РОКІВ

Дослідник з оригінального боку повертається до традиційної історії України 30-х рр. XX ст. досить аргументовано відтворює історичний фон цієї проблеми, фокусує увагу на малодосліджених сторінках.

Ключові слова: Більшовицький уряд, продовольча політика, „Українські націоналістичні елементи“, арешти, куркульство, операції ДПУ.

Можна цілком погодитись з твердженням журналіста Тимура Литовченка, який в одному з чисел журналу "ШК" охарактеризував стосунки українського селянства з радянською владою у вигляді синусоїди з амплітудою, яка поступово згасає¹. Дійсно, гасло "Земля-селянами" забезпечило широку підтримку селянських мас більшовицькій партії в ході жовтневого перевороту 1917 року. Проте найближчим часом запровадження урядом Леніна політики воєнного комунізму призвело до масового селянського руху опору.

Перехід до нової економічної політики на початку 1920-х років аж ніяк не передбачав миттєвих радикальних змін у взаєминах між радянською владою та селянством. Більшовицький уряд не збирався відмовлятися від політики насильницького розшарування села, підтримки бідняцько-незаможницьких верств. Хибні політичні міркування та доктрини правлячого режиму яскраво простежуються в період голоду 1921-1923 років, коли ведучи боротьбу за продовольчі ресурси представники нової влади розпалювали соціальну ворожнечу між селянською біднотою та селянами-власниками. Через природні катаклізми (посуху, неврожай) переважна більшість українських селян була не в змозі сплачувати фіксований податок, який за розміром мало чим відрізнявся від величини продрозкладки часів "воєнного комунізму". Прикметно, що й процедура стягування продподатку здійснювалась за допомогою тих самих "воєннокмуністичних" методів та засобів.

Грабіжницька продовольча політика уряду породила нову хвилю селянських виступів, які в документах надзвичайних органів отримали назву "політичний бандитизм". На ліквідацію селянських заколотів (на території УСРР діяли десятки потужних збройних повстанських формувань різної політичної орієнтації) були задіяні сили регулярної армії, спеціальних військ ДПУ а також міліції. Тільки з використанням арсеналу різноманітних військових і карально-репресивних методів боротьби з повстанством таких як заручництво, інститути десятихатників і відповідачів, арешти, ув'язнення, розстріли, органам держбезпеки вдалось приборкати селянські виступи, що охопили майже всі регіони тогочасної УСРР

Чергове загострення стосунків правлячого режиму з селянством спостерігається наприкінці

1920-х років, коли комуністичне керівництво проголошує курс на індустріалізацію (комплекс заходів із прискореного розвитку промисловості), що мав здійснюватись головним чином за рахунок перекачування коштів із сільського господарства: спочатку завдяки "ножицям цін" на промислову і сільськогосподарську продукцію, а згодом на підставі рішення XVI конференції ВКП(б) (квітень 1929 р.) - шляхом продрозкладки. У же взимку 1927-1928 років селяни виступили проти штучно створюваного владою перепаду у цінах на промислові та сільськогосподарські товари, який відбирав у них до половини прибутків від реалізації продукції на ринку. Відмова селян за безцінь продавати сільськогосподарську продукцію породила в країні хлібозаготівельну кризу. Серед шляхів подолання кризи партійно-державним керівництвом СРСР було обрано силовий варіант, який було озвучено генеральним секретарем ЦК ВКП(б) Й. Сталіним під час його відрядження до Сибіру у січні 1928 року. У виступах перед місцевим партійно-радянським активом Сталін зажадав "від куркулів продажу хліба по цінах, встановлених державою".

Конкретна програма дій, спрямована на досягнення державних завдань щодо поставок хліба, передбачала застосування репресій проти "спекулянтів, куркулів та інших дезорганізаторів ринку і політики цін" та запровадження низки фінансових заходів, націлених на викачування з села грошової маси (виконання постанови ВУЦВК і РНК УСРР "Про самообкладання людності для задоволення її громадських потреб" від 2 січня 1928 р., реалізація "позики зміцнення сільського господарства", одночасне стягнення заборгованості з різних платєжів: с/г податку, страхових зборів, насінневих позик).

У ході "битви за хліб" значна роль відводилась органам ДПУ. У травні 1928 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову, в якій надзвичайним органам рекомендувалось "посилити роботу з активно виступаючими антирадянськими елементами на селі (колишні поміщики, колишні поліцейські, попи, куркулі) застосовуючи до них репресії...4. У зв'язку з посиленням активності ворожих інтелігентських груп, а також організаційним оформленням окремих угруповань у місті та селі (монархічні елементи, сіоністи, українські націоналістичні контрреволюційні елементи) ДПУ посилити роботу з групами, що ведуть активну

антирадянську роботу, проводячи при цьому необхідні арешти, попередньо повідомляючи в ЦК питання, що стосуються цілих груп"².

Превентивні арешти "антирадянських елементів", вжиття термінових заходів ЦК КП(б)У у травні 1928 р. щодо "посилення роботи й апарату спостереження ДПУ на селі, забезпечення достатньої гнучкості його стосовно своєчасної інформації про всі настрої та наявну антирадянську діяльність на селі"³ не змогли призупинити масштабні акції протесту українських селян проти сталінського аграрного курсу. За підрахунками керівника ДПУ УСРР В. Балицького, оприлюднених на листопадовому (1928 р.) пленумі ЦК КП(б)У, протягом року в республіці відбулось 150 масових виступів селян⁴.

Згуртування та самоорганізація українсько-го селянства стали предметом спеціального розгляду в центральному апараті ДПУ УСРР 23 листопада 1928 року. Особливе занепокоєння органів ДПУ викликало сплеск національних почуттів українців, заклики до боротьби з існуючим режимом та "ураженість бандитизмом" 13 округів України.

Незважаючи на застосування різноманітних санкцій від штрафів до цілковитої конфіскації майна селян, проведення широкомасштабних каральних операцій ДПУ УСРР у серпні та листопаді 1928 року проти "найбільш злісних куркулів-перекупників" забезпечити успішне виконання плану хлібозаготівель та фінансових кампаній сталінському керівництву та його емісарам в Україні Л. Кагановичу, В. Молотову, С. Косіору так і не вдалося. У зимові місяці 1928-1929 рр. хлібозаготівельна криза в СРСР знову повторилася. Навесні 1929 року хлібозаготівлі набувають таких самих бруталних форм, що і у попередні роки.

Гостра продовольча ситуація в країні змусила Й. Сталіна повернутися до звичних із часів громадянської війни воєнно-комуністичних методів управління економікою. Курс на остаточне згортання непу знайшов своє обґрунтування в статті генерального секретаря ЦК ВКП(б) Й. Сталіна "Рік великого перелому" (звідси назва економічної політики), надрукованої 7 листопада 1929 року в газеті "Правда". Торкаючись в статті питання про кошти для подолання технічної відсталості й створення високо розвинутої промисловості. Сталін висунув завдання досягти фантастично високих темпів промислового зростання. Гігантський стрибок в індустріалізацію, на думку Сталіна, мала забезпечити колективізація сільського господарства. У зв'язку з цим, під впливом сталінського оточення сталася зміна поглядів на терміни, форми й методи соціалістичних перетворень на селі, що відбулися в рішеннях листопадового (1929) пленуму ЦК ВКП(б), який проголосив курс на здійснення суцільної колективізації. Створення протягом короткого терміну суцільних колективізованих селянських господарств на думку Сталіна, в недалекому майбутньому дозволить владі набагато легше відчувувати результати праці селян.

Утвердження колгоспного ладу партійно-державною верхівкою країни проводилось під гаслами "загострення класової боротьби" та "ліквідації куркульства як класу". Під масову кампанію з розкуркулення союзним та республіканським керівництвом протягом 1929-1930-х років було підведено значну нормативну базу. Йдеться про ряд постанов ВУЦВК і Раднаркому УРСР "Про заходи щодо розкуркулення селян" від 3 липня 1929 року, "Про ознаки, які визначали селянське як куркульське" від 13 серпня 1929 року, постанови ЦВК і РНК СРСР "Про ліквідацію оренди землі і боротьбу з куркульством" від 1 лютого 1930 року, "Про єдиний сільськогосподарський податок на куркулів від 28 грудня 1930 року. Крім того, 30 січня 1930 року вище політичне керівництво країни ухвалило таємну постанову "Про заходи в справі ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації", за якою власники господарств, що підлягали ліквідації, поділялися на три категорії: 1. Контрреволюційний куркульський актив, що чинив опір колективізації, якого пропонувалось терміново заарештувати. 2. Найбільш заможні селяни, яких з сім'ями пропонувалось виселити у віддалені райони країни. 3. Власники менш економічно міцних господарств, яких пропонувалось переселити в межах району на нові земельні ділянки поза колгоспними ланами.

На виконання секретного рішення ЦК ВКП(б) на початку лютого 1930 року в Україні при окрвиконкомах та сільрадах почали створюватись спеціальні комісії по ліквідації куркульського елементу, які відразу зосередились на розробці конкретного плану "наступу на куркуля" в тій чи іншій сільській місцевості. Таким чином, місцеві органи влади перебирали на себе право "боротьби з куркульством", застосовуючи при цьому надзвичайні (конфіскація майна), адміністративні (примусове виселення за межі місця проживання) заходи. В директивних партійних документах на окрвиконкомах було покладено не тільки підготовка інструкцій про порядок виселення "контрреволюційних елементів", а й розробка календарного плану виселення, маршрути слідування виселених. В свою чергу райвиконкоми брали на себе зобов'язання виконувати всі розпорядження окржного відділу ОДНУ по доправленню "куркулів" та членів їх сімей на збірні пункти, конвоюванню, охороні і транспортуванню "розкуркулених" у віддалені райони країни.

До грандіозної операції по виселенню селян долучились й органи ДПУ, які на своєму засіданні 30-31 січня 1930 року обговорили заходи щодо здійснення депортації та "ліквідації куркульства як класу"⁵. "Зачистку" сільської місцевості від "куркуля" колегією ОДПУ було запропоновано здійснити негайно в зимовий період, адже досвід боротьби з повстанцями 1920-х років довів, що в розпал зими селянам нікуди податися або втекти. З метою зниження ризику одночасного охоплення різних регіонів селянськими виступами, плани розкуркулення були вивірені територіально: спочатку внутрішні округи, в ос-

танню чергу прикордонні. При цьому за короткий час - до 10 березня 1930 року з теренів України було депортовано близько 92-х тисяч осіб.

Часто-густо процес розкуркулення суперечив положенням відповідних постанов партійно-державного керівництва країни. Окрім головних мотивів розкуркулення (систематичне наймання селянами-власниками робочої сили, здача, а також наймання робочої худоби і техніки, наявність до моменту колективізації механічних машин, заняття торгівлею, лихварством) у хід йшли інші надумані звинувачення на адресу заможних й менш заможних селян. В ході суцільної колективізації сільський актив почав розправлятися з усіма невдоволеними, з гострими на язик, з особистими недоброзичливцями, розкуркулювались і виселялись ті селяни, які вважались неблагонадійними. Таким чином, план розкуркулення виконувався і за рахунок середняцьких та бідняцьких верств населення. Арешти й ревізії на початку 1930-х років дуже нагадували українським селянам ще незабуту епоху "воєнного комунізму".

Застосування надзвичайних заходів у хлібозаготівлях на початку 1930-х років (повернення до продрозверстки), експропріація селянських засобів виробництва стали причиною голодомору в Україні в 1932-33 роках, що забрав життя за різними підрахунками від 3 до 7 мільйонів українських селян. Відтворити велетенську катастрофу українського народу 1932-1933 років для сучасного покоління дозволяють не лише документи, що містяться в архівосховищах України, але й свідчення тих, хто вижив в часи голодного лихоліття.

Про жахливі і трагічні, правдиві та викривальні сторінки минулого йдеться у спогадах ветерана праці Винниченко (Сердюк) Любов Опанасівни (друкується нижче), яка в трирічному віці відчула на собі кістляву руку голодної смерті. Любові Опанасівни не тільки вдалось вижити, а й пронести через усе життя свідчення своїх батьків та родичів про безчинства радянської влади під час розкуркулення та про найстрахітливішу трагедію в історії людства.

Винниченко (Сердюк) Любов Опанасівна
(1930 р.н.)

Мій дідусь - Ніколаєнко Сергій Іванович (1870- 1946) та бабуся Наталя Іванівна, які походили з бідних селянських сімей "розжилися" тільки в часи непу. Обробляли своїми руками 10 десятин землі. Спромоглися придбати лобогрійку, молотарку. Проте в 1930 році на господарство дідуся місцева влада наклала великий податок. Якщо за першим разом якось вдалось розрахуватись з державою, то вдруге платити було нічим. Подібна ситуація ніяк не вразила представників місцевої влади. В рахунок боргу з хати було знято оцинковане залізо, вилучено весь запас продовольства, який передбачався на всю зиму. Добре, що дідусь завчасно передбачив методи боротьби з боржниками приховав у полі частину врожаю. Коли розпочалася "зачистка" села

Тимки (тепер Оржицького району Полтавської області) від "куркульського елемента" дідуся, бабуся, мою матір Настю Сергіївну (батько Сердюк Панас Маркович тоді перебував в трудовій армії) разом з двома дітьми Соною і Любою (я народилась в 1930 р.) вигнали з хати. Сільські активісти вивезли всю нашу сім'ю за 8 км від села на місце де колись існував хутір і перекинули прямо в сніг. Так як існував суворий наказ для односельчан " Куркулів Ніколаєнків нікому в оселю не брати!" змусило мою родину обживати пустуючу хатинку без вікон та дверей. Мама розповідала, що для мене як найменшої в сім'ї за дитяче ліжко слугувала свиняче корито. До того часу поки дідусь не почистив закинутий колодязь топили сніг. З прихованого в полі зерна варили куліш. Щодня до нас навідувались куратори з сільської ради. Все дивувались " Чому не померли?" Адже ні в хаті, ні в каstrулях при обшукі не знайдено жодної крихти хліба. Перевірки тривали упродовж 2 місяців, потім "інспектори" перестали навідуватись. Поки старші члени родини будували нове помешкання у вигляді землянки дідуся хату продали з торгів, якомусь бідняку. Сподіватись на допомогу найближчих родичів теж не приходилось. Брат дідуся Григорій Іванович помер до колективізації. Родичі по батьковій лінії Сердюки теж були розкуркулені і вивезені за Урал. Восени 1932 року зібрали гарний урожай картоплі. Однак скористатись ним так і не судилось. Прийшли активісти, які завалили землянку заодно забрали весь наш врожай. Поневірялись по родичам та чужим людям. Жили в землянках, ночували по людським сараям. В скрутну годину нам допомагала дідуся племянниця Маруся Бігун (спогади її доньки подаються нижче - О. Б.), яка інколи потайки від чужих очей приносила нам глек молока. Життя було нестерпним. У зв'язку з чим дідусь прийняв рішення виїхати з села Тимки. Після довгих поневірянь опинились наша родина у с. Загребелля Оржицького району Полтавської області. Під час голоду в 1933 році мама забрала свої та бабусині коштовні сережки та хрестики відвезла до Києва і там обміняла їх на декілька хлібин. Мама розповідала мені, що коли вона поверталася зі столиці, несучи у мішку хліб, кругом буяла природа, а уздовж дороги лежали мертві люди. Раптом їй дорогу перетнув високий чоловік і став просити хліба. Мама відламала шматок хліба і пригостила незнайомця. Не встигла матуся зав'язати мішок, як чоловік миттю проковтнувши хліба, знову кинувся до неї. Мама злякалася, кинула мішок і почала втікати. Проте знесилений від голоду чоловік упав і швидко помер... Наша сім'я Ніколаєнків вижила у ті страшні роки завдяки маминій двоюрідній сестрі Бігун Марії Григорівні, хай земля їй буде пухом, завжди допомагала чим могла. Батько Сердюк Опанас Маркович писав з трудової армії, що помирає з голоду. Мама сушила паслін і посилала батьку посилокочки. Рідні розповідали, що від голоду помер дідуся брат Трохим Іванович Ніколаєнко.

Бігун Марія Федосіївна, (1924 р.н.)

"Народилася у 1924 р.н. у с. Тимки Оржицького району Полтавської області, де й проживала під час колективізації та голодомору. Хоча на весні 1933 року мені було 9 років, але я добре пам'ятаю як до нас в оселю прибули так звані "буксири". Нишпорили у хаті, клуні, сараї. Забрали геть усе, що було їстівного. Добре, що батьки прикопали трішки картоплі. Крім того, усю нашу родину виручала корова. За відсутності продуктів харчування люди почали вмирати. Кількість померлих досягла такої величини, що місцева влада змушена була створити спеціальну похоронну бригаду, яка їздила селом і збирала "мертвяків". Потім трупи доставляли до цвинтаря і скидали у загальну яму. Пригадую як ми з однолітками біля контори натрапили на лежачого чоловіка 30-35 років. Він був наскільки знесилений, що навіть не міг говорити, а лише ворухив губами. В цей час під'їхала похоронна команда. Почали радитися, що робити з "живим трупом". Один з похоронної бригади колгоспник Олексієнко в уперемішку з нецензурними словами промовив: "Кидай на віз до мертвяків!" Дитяча цікавість змусила нас супроводжувати підводу аж до кладовища. Коли до загальної ями скинули усі трупи, знову серед похоронної команди постало питання: "Що робити з напівживим чоловіком?". Все той же Олексієнко крізь лайку скомандував: "Кидайте у яму." За декілька хвилин яму було засипано.

Не стерти з пам'яті також й інший епізод з далекого та трагічного 1933 року. В часи голодомору до нас в хату завітав хлопчик 10-11 років. Ми як раз снідали. На столі - кисляк, картопля, деруни. До столу запросили й юного гостя. За столом хлопчина розповів, що він з сусіднього села Савинці, в якому теж лютує голод. Від голодної смерті у нього вже помер батько та брат. Залишились матуся та молодший братик. На прощання моя мама дала йому з собою 4 картоплини. Полишивши наш будинок, вже на вулиці, хлопчик накинувся на картоплю. У нього відразу стався заворот кишок. Через 2 години прямо на вулиці хлопчик помер...Всього у селі Тимки у ту трагічну пору вимерло 2/3 жителів."

Про часи Українського голокосту поділилась своїми спогадами і родичка Любов Панасівни Винниченко — Гончаренко Оксана.-

"Про страшні часи голодомору та сталінські репресії розповідала мені мати Дарина Григорівна, яка народилася 1908-го року в селі Тимки Оржицького району на Полтавщині. Батько її був одним із тих українських хліборобів, котрі годували хлібом не тільки Російську імперію, але й інші країни світу. Велика родина (батьки й семеро дітей) жила небідно, бо все в господарстві було зроблено й вирощено своїми руками. В кінці 20-х років землю і все нажите добро відібрала у них жорстока сталінська влада. Болісно сприйняли це батьки і невдовзі потому померли, а більшість дітей, зневірившись у нових порядках, покидають село а разом з тим надію - займатися хліборобською справою.

У цей скрутний час усміхнулася доля осиротілій Дарині Григорівні: полюбила й одружилася з Іваном Гончаренком, майбутнім письменником. Саме тоді, 1928-го року, як він потім розповідав, його вірші в лубенській районній газеті помітили Павло Усенко та Терень Масенко і поета-початківця викликають вчитися до Харкова.- Тож Іван Гончаренко поїхав до тодішньої столиці України, а його молода дружина ще деякий час працювала у колгоспі та, відчуваючи, що в неї буде дитина, вирішує їхати до чоловіка. І ось у сукні, перешитій із спідниці, та в чоботях, бо іншого взуття не було, приїжджає до Харкова.

Там молоде подружжя живе в гуртожитку на Ключківці в одній кімнаті із студентами, маючи лише невеличкий столик та ліжко за ширмочкою. Молоду сільську жінку здивувало місто. *(Бувало згадує Дарина Григорівна)* - іду по вулиці Сумській, а на будину ЦК портрети Сталіна і Кагановича, аж на два поверхи на великих полотнах намальовані. Іду і думаю. Боже! Які ж ми маленькі проти цих вождів, чи ми вже нічого не варті, чи такі, як пилінка.

Скрізь кажуть, що індустрія йде, що так буде усього країна, і всі з села пішли вже на цю індустрію: і дівчата, і хлопці. Дехто із чоловіків приїжджав. Так сестрин чоловік приїхав: «Де б мені працювати, щоб в село посилати гроші, щоб вижила жінка моя з трьома дітьми?» *Ще був Яків, чоловік Ганни)*

Коли народилася донечка Наталочка (1930р.) виділили маленьку кімнатку на сьомому поверсі при гуртожитку на вулиці Чернишевського. Я й раділа, що окрема кімнатка. Але що ж? Ліфту не було, а підніматися з маленькою дитиною на сьомий поверх важко, бо поверхи високі: паралельно сходом - зали, де іде навчання. А ще біля нашої кімнатки - кухня й умивальник для студентів, тому постійний гамір, брязкіт і метушня не давали спокою дитині. То я й кажу Вані:

- Тобі кращу не могли дати кімнату?

- Так він сміється й каже:

- Ти що? Це ж добре, бо у вікно видно Петровського! *(Г.І. Петровський - Голова ВУЦВК, всеукраїнський староста).*

Дійсно, з нашого вікна було видно: садиба, огорожена кам'яним муром, і там в саду граються діти. Кажали, що там єсть і прийомні діти. Ну що ж мені з того, що я бачу Петровського садибу, що він там живе? Мені ж дуже важко було, а це ще захворіла дитина - запалення вуха, і в мене трапилось запалення вуха, то обое й плачемо у кімнаті. Дивився Ваня на наші муки, а потім каже: "Так ти знаєш що - їдь у село!" Купили ми для дитини лозову люльку, і він мене відправив до своїх батьків на Полтавщину. Якраз у них була лошиця, батько Ванін виїхав за мною на станцію Гребінка й привіз мене із цією люлькою лозовою у село Яблунів. Це був 1931-ий рік, точно, бо я ще груддю годувала дитину. Зайшла в хату, подивилась -щось так бідненько все. Нікого не було: мати пішла до лікаря із хворими зубами *(Дарина Григорівна називала све-*

кора та свекруху батьком і матір'ю). Мотрона, сестра чоловіка, кудись пішла.

Виходжу на вулицю, а люди там кажуть: "- Чого ж ти приїхала, коли тут голодовка, тут же голодують люди і дуже погано! Тепер оце кінчають і розбирають навіть індусів.* (Називали індусами тих, хто не йшов у колгосп. Так, значить, у цих одноосібників забирали вже останнє все).

Он повезли усе від сусідів. Так забрали навіть буряки із погребів, і в коробці була чи гречка, чи щось таке - усе забрали." Ну я й зажурилася, що тут люди голодують, хоч ще пухлих людей не було. Це ще тільки люди кажуть, що дуже голодують - забирають у них усе.

А вночі почула, що когось десь вивозять і люди голосять і плачуть. А я в хатинці (мала кімната) сплю і дитина біля мене, кормлю її груддю. Плачуть... Думаю, що ж воно і вночі такий неспокій, і місяць світить надворі, і зорі сяють, а люди поділились: одні стали такі якісь злі, а другі - чи не мають ніяких прав, чи що воно таке. Ну як я, значить, одну ніч пожурилася, вийшла на вулицю, а всі, хто мене побачить, кажуть: "їдь скоріше звідсіль! Тут таке робиться! Вивезли оце Сергієнка, із хутора взяли, кинули у яр його, а тоді ще кудись подалися. Мабуть по інших хуторах".

Ну добула я до вечора. Полягали спати. Коли вночі ідуть якісь люди, дуже багато, у хату. Я почула тільки, що кажуть: "Так де ж вона?" А хто ж це, думаю, "вона"? Це я, чи хто? Там Мотрона, мати і батько у великій хаті (велика кімната). Чую голос: "Гукайте її." Я тоді якось так злякалась, що це ніч і мене з дитиною кудись можуть вивезти. Відчинили двері до мене і так грубо: "Іди! До сундука веди свого!" А я стою, взяла жакетик, але в сорочці і так незручно, та злякалась і йду до них. Питають:

Де твій сундук?" Повела їх в хижину, така комірчина була, і думаю: що ж мені робити, і що від мене хочуть. Один сідає біля мене й каже:

- Показуй, де твоє золото! А я кажу:
- Так в мене золота немає.
- А в батька твого?

- Так (кажу) треба було іти до батька, коли він був живий. Зараз і батька немає і нічого ніде немає.

Чую мати просить: "Та не займайте її." Він наче не чує, наказав викладати все із сундука, і сам почав щось там крутити, розгортати. А я ж переживала дуже, що мені сестра Ганна (*вона жила із сім'єю тут же у Яблуневі*) принесла синів костюм та сказала: "Нас уже розкидали, так на хоч костюм передаси Михайлові на Донбас, він уже там працює, влаштувався". Так мені так шкода, що цей хлопець, що ристєся в моїх речах, забере цей костюм, то я його так закрутила в якусь лахманину та й кинула знов у сундук. А він посидів, посидів та каже: "Ну ладно, складай усе!" Це був Цокотилію. В селі жила Цокотилка баба. Так мені сказали, що то рився її син в моєму барахлі.

А в хаті чоловіки були і кричали: "А що ж ти думаєш, Мотроно, і в тебе можем пошукать!" Я вже потім на ранок питаю: "А хто вони такі?" Мені сказали: "Це багато із Яготина і ще звідкільсь приїхали люди, які розкуркулюють." То що ж розкуркулювать, як я вже бачу, що тут вони забирають у бідних навіть. У середняків усіх, особливо хто не хотів іти у колгосп, то в тих усе забирали. Забирали в кожному дворі усе, їздили по хуторах. На ранок кажу:

- Треба мені їсти щось та й дитину годувати і як мені поїхати?

А батько каже:

- Я ще піду у мельницю, там мелять, та дос тану крупи. Так ми наваримо каші та й поїдеш.

Повернулась Дарина Григорівна туди, на вулицю Чернишевського, де було видно садибу Петровського. В місті ставало все важче з продуктами, завели продуктові карточки. Хотіла дуже працювати, бо які ж заробітки у чоловіка-студента. Згодом їй вдається влаштувати донечку в ясельну групу дитячого садка при будинку письменників "Слово", а потім і сама там працює після закінчення кількомісячних курсів виховательок.»

Примітки

Литовченко Т. Останній бій за Леніна і царя-батюшку // Політика і культура. - 2004. - №3. - С. 31.
Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК- ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи. - К., 1997. - С.268-269.

3. ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп.16. - Спр.4. - Арк. 51-52.
4. Там само. - Спр. 306. - Арк. 44. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Док. и материалы. Т.2 (ноябрь 1929-декабрь 1930). - М., 2000. - С. 151-155.

Summary:

The scientist shows the history of Ukraine as a tragedy of the 30s of the XX century, covers in detail historical background of this problem, pays attention to the pages which have not been investigated in full.

Key words: Bolshevik's government, provision politics, "Ukrainian national elements", arrests, landowners, operations of State Policy Management.